

BY KYRKA

By Prostgård 2:1; By församling; Avesta kommun; Dalarnas län

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Bygden kring By kyrka koloniserades tidigt, vilket styrks av talrika fynd och lämningar från stenåldern. Längre utgjorde åsen en viktig förbindelse mellan Mälardalen och Dalarna. Kring åsen och sjösystemet utbreder sig ett bördigt odlingslandskap men i bygdens utveckling har också järnhanteringen spelat en betydande roll.

Bys nuvarande kyrka är troligen den fjärde på platsen. Det strategiska läget vid den uråldriga och viktiga vägförbindelse som utnyttjade Badelundaåsen skapade tidigt förutsättningar för fast bebyggelse. Det spekuleras kring förekomsten av ett träkapell redan på 1100-talet (Lannergård, 1967). Denna första kyrkobyggnad skulle ha stått i närheten av nuvarande, på den s.k. ”Kapelltomten” (Ahlberg, 1996). Nästa kyrka, en stenbyggnad, anses ha efterträtt träkapellet redan på 1200-talet. Grunden till denna byggnad, 15 x 8,5 m, uppmättes 1869. Bergshanteringen främjade vidare områdets utveckling och kring 1400-talets mitt uppfördes en större stenkyrka av gråsten på åsen, på nuvarande plats. Känt är bl.a. att denna kyrka var 54 x 23 alnar, välvd och tillbyggd i norr med ett sidokapell som senare omvandlades till gravkor.

Byggnaden drabbas dock av bränder och blixtnedslag redan på 1500-talet, men i synnerhet 1715 med som följd bestående skador på östra gaveln. Byggnadstekniska problem och bristen på plats för den växande församlingen medförde att man slutligen, 1788, beslöt att uppföra en ny byggnad.

Arbetet påbörjades 1791, gamla kyrkan revs men del av dess norra mur återanvändes i den nya kyrkobyggnaden. Kyrkobygget genomfördes under ledning, och enligt ett förslag, av den flitigt anlitate byggmästaren Eric Sjöström (se t.ex. Garpenberg, Grytnäs, Folkärna, Hedemora). Arkitekt Thure Wennbergs förslag som antagits av Överintendentsämbetet hade förkastats av församlingen. Den nya kyrkan uppfördes, i sin helhet, i en utpräglad nyklassicistisk stil som var representativ för perioden. Men kyrkan, i synnerhet tornet, har ett påtagligt släktskap med andra av Sjöströms samtida kyrkoprojekt.

Kyrkan är i sin helhet uppförd under 1790-talet och utgör ett representativt exempel på stilkonsekventa nyklassicistiska kyrkobyggnader. Invändigt tillfördes dock kyrkan senare, vid flera tillfällen under 1800-talet, dekorativa element samt inredningar i samma stil.

Det är till stor del den omfattande restaureringen från 1890-talet som präglar kyrkans nuvarande interiör, med undantag av färgsättningen. Syftet med restaureringen var att förbättra,

komplettera och fullborda kyrkans inredning med utgångspunkt från dess nyklassicistiskt utpräglade karaktär. Valvet fick stuckdekor, kyrkorummets väggar smyckades med pilastrar, listverk, överstycken m.m., tegelgolvet ersattes med brädgolv medan bl.a. bänkinredningen och nummertavlorna förnyades.

Under slutet av 1950-talet genomfördes begränsade ändringar vid sidan om vård och underhåll. Utrymmen under läktaren inreddes till olika ändamål. Golvet sänktes i vapenhuset, gångar och samlingsytor återfick tegelgolv medan korpartiet förhöjdes. Sakristian fick en yttre ingång och nedre delen av tornhuvuven täcktes med kopparplåt. Framför allt var det då som kyrkorummet och inredningen fick sin nuvarande färgsättning, i vitt med förgyllda detaljer.

I nya kyrkan återanvändes även delar av de anrika inventarier och inredningar som brukats i tidigare kyrkor; bl.a. det flamländska altarskåpet, dopfunten, triumfkrucifixet, inledningsvis även predikstolen och naturligtvis ljuskronorna. I övrigt tillfördes kyrkan också en del nya inredningar, dels i samband med uppförandet men också vid senare tillfällen. Nuvarande predikstol exempelvis anskaffades 1852, orgelfasaden är från 1861, tornet fick sitt tornur 1913 och nuvarande korfönstren med glasmålningar härstammar från 1938.

Kyrkomiljön

Kyrkan är uppförd högt i terrängen på krönet av en åsrygg som utgör del av Möklintaåsen, vilken sträcker sig i nordsydlig riktning längs med Bysjöns norra strand. I öster, nedanför åsen och bortåt nya kyrkogården, rinner Årängsånen som utmynnar i Bysjön. Sedan urminnes tider har åsen utnyttjats som naturlig väg och förbindelseänk mellan Dalarna och Mälardalen.

Nedanför och längs med åsen, i öster, har den nya landsvägen anlagts. Den skär genom åsen strax nedanför och norr om prästgården. Vägen ansluter till kyrkans område och åschrönet genom en avtagsväg strax söder om kyrkotomten. Längs med åsens krön, söder om kyrkan ligger parkeringsplatser.

Kyrkobyggnaden är uppförd på tvären av åsens riktning. Konsekvensen av detta är att tornet och därmed västra portalen är placerade nära åsens västra sluttning. I öster råder samma förhållanden, sakristians yttre gavel ligger i höjd med landsvägen. Åsens böjda rygg medför även höjdskillnader i kyrkans sockel. Även kyrkogårdens inhägnad i söder tvingas med i åsens slutande form.

Övriga byggnader

Prästgården är uppförd på åsens krön, i förlängningen av gamla kyrkogården, strax norr om kyrkan. Alldeles norr om gården skär landsvägen genom åsen. Mot söder avgränsas prästgårdstomten av en mur mot kyrkogården. I muren finns en öppning med en grind av smide, i förlängningen av kyrkogårdens centrala allé.

Av mangården består två flyglar och huvudbyggnaden, samtliga från 1800-talets andra hälft. Mangårdsbyggnaden är dock ombyggd på 1930-talet.

(Se prästgårdsinventeringen; 1976, 1993)

Söder om kyrkan, i förlängningen av åskrönet, ligger en påkostad byggnad uppförd kring sekelskiftet som bygdens sparbankskontor; den är numera omvandlad till pastorsexpedition och församlingshem. Nedanför bankbyggnaden, på åsens sluttning i väster, ligger en byggnad uppförd som kantorsbostad.

Övrigt

Riksintresseområde: By-bygden [W 2] (By sn)

Motivering: Fornlämningsmiljö, stenåldersfynd utmed litorinagränsen som bildar ett specifikt utbredningsmönster. Fynden av trindyxor i området hör till de mest omfattande i landet.

Uttryck för riksintresset: Fyndplatser från stenåldern, exponerade i ett öppet odlingslandskap. De flesta yxor har hittats vid jordbruksarbeten, men eftergranskning antyder att många fyndlokaler måste betraktas som boplatser.

I området ingår även: Lågtekniska järnframställningsplatser och gravfält från yngre järnålder, däribland gravfältet i Djupvik som är ett av de största och mest välbevarade i Folkarebygden. Välbevarad hyttruin vid Rosse.

Kyrkoanläggningen

Kyrkogården

Bys äldsta kyrkogård låg troligen i anslutning till Kapellunden där de äldsta kyrkobyggnaderna var anlagda. Efter att kyrkan flyttats till Byås på 1400-talet flyttades så småningom även kyrkogården. Kring den nya kyrkan och kyrkogården uppfördes en bogårdsmur med stenar från gamla kapellet. Den ursprungliga ytan utvidgades alltefter mot norr, den enda riktning där ny mark kunde tas i anspråk. Den nuvarande utsträckningen nåddes i början på 1800-talet, och 1815 uppfördes norra grinden mot prästgården. I början på 1880-talet påbörjades anläggningen av en ny kyrkogård intill Årängsån, vilken invigdes 1893. Samtidigt omgestaltades gamla kyrkogården kring kyrkan. Gamla muren söder om kyrkan revs och ersattes med ett dekorativt gjutjärnsstaket. Nya alléer anlades, lindar planterades och kringmurarna anpassa-

des. Bårhuset norr om sakristian kan härstamma från samma period liksom brunnen väster om tornet? Gamla kyrkogården, kring kyrkan, inhyser många gravvårdar med kors eller minnesplattor av gjutjärn och smide, material som utgör ett särdrag för By kyrka.

Den nya kyrkogården har sedan 1893 utvidgats i flera etapper. Den förenas med kyrkan genom en planterad allé. Infarten till nya kyrkogården markeras av en stiglucka.

Kyrkan

Kyrkobyggnaden är uppförd i sin helhet med murverk av gråsten. Gamla kyrkans norra mur ingår i nya byggnaden. Denna mur är dock tunnare än kyrkans övriga murverk (jfr. portarna i N och S). Till typen är byggnaden en enskeppig rektangulär salkyrka, med polygonal (tresidig) koravslutning i öster och smalare kvadratisk torn i väster. Sakristian utgörs av en rektangulär tillbyggnad mot korgaveln. Den nya kyrkobyggnaden uppfördes mellan 1791 och 1795. Tornet har likheter med tornen i Garpenberg, Grytnäs och Folkärna, vilka har samma upphovsman.

Kyrkan har tre entréer, en i väster genom tornets vapenhus och två i långhusets mitt i respektive norr och söder. Sakristian har en ingång i norra vägen, vilken tillfördes på 1950-talet.

Ovanligt är förekomsten av gjutjärnshällar i kyrkans konstruktion. Sådana förekommer bl.a. på trappan i väster samt utanför södra och norra ingången samt som solbänkar i fönstersmygar. De vittnar om hyttornas betydelse i bygden, vilken även speglas i det stora antalet gjutna gravhällar och gravminnen.

Exteriör

Hela byggnaden är slätputsad och avfärgad i vitt. Grunden markeras genom avfärgning i brunt, takfoten är profilerad. Långhuset har släta fasader med som enda utsmyckning takfotens profilerade list och sidoportarnas diskreta nischer. Det har brutet tak, valmat över koret, täckt med kopparplåt. Det är oklart om takets utförande med kopparplåt är ursprungligt eller av senare datum. Långhuset har fem fönsteraxlar på vardera sidan, av vilka mittaxeln består av kortade fönster över sidoporten. Koret har två fönster förlagda till sidorna. Fönstren är rundbågiga, med en mittpost och två tvärposter. Ramar och karmar är målade i ljusockra. Glasrutorna av antikglas har indelning med blyspröjsar.

Portalerna i norr och söder har en utformning som påminner om tornets portal, med nisch samt infälld port och fönster. De har dock stickbågiga pardörrar och ovanför dessa rundbågiga träfönster med mitt och tvärpost. Dörrarna är täckta med kopparplåt.

Tornbyggnaden är smalare än långhuset, kvadratisk med bred och kraftigt profilerad takfot men med slätputsade fasader. Tornet har fyra rundbågiga ljudöppningar försedda med tjärade träluckor. På västra sidan, i axel med portalen och ovanför denna, finns ett högt rundbågigt

fönster infällt i portalens nisch. Fönstret har masverk av gjutjärn med spröjsning i form av lansetter och rosetter. Ovanför portalnischen finns ett rosettfönster, även det med masverk av gjutjärn. Nedre partiet av fönstersmygen har plåttäckning av koppar. Västportalen ligger något förhöjd, ovanför en pyramidtrappa med stomme av sten och trapphällar av gjutjärn. Porten och överliggande fönster är infällda i samma nisch. Den rundbågiga pardörren är klädd med kopparplåt. Den pyramidformade yttertrappan förnyades med röd sandsten 1959. Trappstegen täcks av gjutjärnshällar och trappan har ledstång av smide på ömse sidor om porten.

Tornhuvens bas har tälttak med inåtsvängd rygg. Den kröns av en kvadratisk lanternin med utsiktsplattform. Utsiktsplattformen har ett räcke krönt med förgyllda klot. Lanterninen har inglasade öppningar samt svängd huv som kröns av ett förgyllt kors på klot. Tornets huv och lanternin är täckta med kopparplåt. Nedre delen var dock på 1940-talet fortfarande spåntäckt.

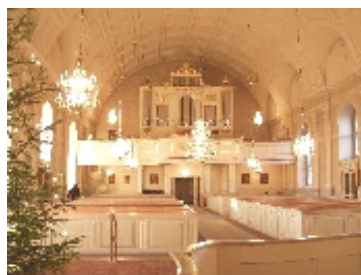
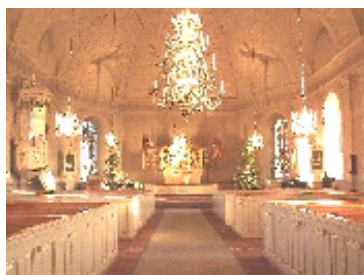
Tornuren, som är placerade strax över tornets takfot, är insatta som avrundade takfönster i tornhuv. De är tillverkade i Stockholm och uppsattes 1913.

Sakristian är uppförd i förlängning av koret, mot östra gaveln. Den har hög sockel som en följd av sluttningen i terrängen och ligger lägre i förhållande till långhusets. Orsaken är nivå-skillnaderna i åsen. Sakristian har valmat sadeltak täckt med kopparplåt.

De rundbågiga fönstren, ett i norr och ett i söder, är av samma typ som i långhuset men de är dock mindre. Sakristian har en yttre ingång (sedan 1960) intill norra fönstret, vilken nås genom en brant stentrappa. Dörren med rak avslutning har, som övriga dörrar, täckning av kopparplåt.

Interiör

Kyrkorummet har tunnvalv över långhuset, vilket avslutas som ett halvt kupolvalv över koret. Valvet är utfört av bräder och var ursprungligen endast vitmålat. För att förstärka den klassicistiska utsmyckningen tillfördes valvet 1859 en målad dekor i trompe l'oeuil, föreställande en kassetindelning. Nuvarande valvutsmyckning av stuck tillkom 1895, samtidigt som väggindelningen med pilastrar, överstycken och lister. Den klassiserande utsmyckningen och inredningen målades med marmoreringar i brungrått. Valvets kassetter fick blå botten och stiliserade rosor. Restaureringen under 1890-talet medförde också att tegelgolvet ersattes till större del med brädgolv, samtidigt flyttades gamla gravhällar och de slutna bänkarna ersattes med öppna sådana. År 1938 förstärktes korets scenografi genom insättningen av färgstarka glasmålningar i korfönstren. Samtidigt fick övriga fönster blyinfattade rutor med antikglas. Det är detta utförande som består ännu.

Åtgärderna från senaste restaureringen, 1960, innebar en radikal förändring av färgsättningen. Schabloner, marmoreringar och kulörsättningen på valv, vägg och inredning ersattes med nuvarande, vitt till största del men med grått fält upp till brösthöjd på väggarna. Snickerier och inredning vitmålad med förgyllda lister och detaljer. Samtidigt förhöjdes koret med två trappsteg av kalksten, medan korytan utvidgades och belades med tegel. I vapenhuset sänktes golvet och läktartrappan avlägsnades.

Ingången till sakristian bestod ursprungligen av två trädörrar i korväggen. De igensattes troligen 1959 då en ny dörröppning skapades, mitt i gaveln bakom altaret. Sakristians fönster är innanför försedda med järnluckor.

Inredning och inventarier

Det flamländska senmedeltida altarskåpet, kyrkans förnämsta klenod, anses vara tillverkat under början av 1500-talet i Jan Bormans verkstad i Bryssel. Det anges härstamma från föregångaren till nuvarande kyrka och är numera placerat över högaltaret. Skåpet visar likheter med sin motsvarighet i Västerås domkyrka, båda anses ha samma upphovsman. Figurerna i By:s altarskåp skildrar i tre bildsviter Kristi lidande och död. Även målningarna på luckornas fram- och baksidor skildrar scener ur Kristi liv. Altarskåpets nuvarande placering och uppsättning är en följd av 1960-talets kyrkorestaurering.

Nuvarande altare flyttades fram 1960. Det är murat och putsat med bordsbänk av trä och utformat för att bära det monumentala altarskåpet.

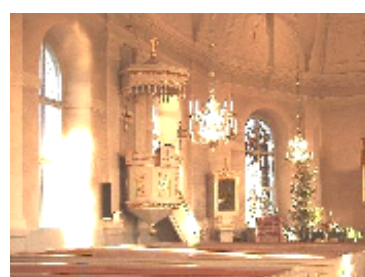
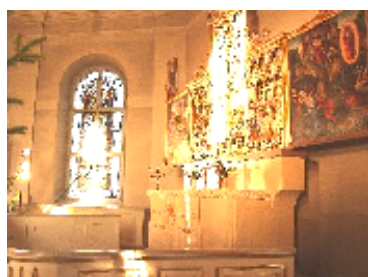
Altarringen har ett svagt böjt räcke med spegelfyllningar samt knäfall. Till form och detaljer liknar den läktarbarriären och är troligen samtida med denna

I korfönstren insattes 1938 två glasmålningar skapade av konstnär Torsten Nordberg. De skildrar Dopet och Vigseln.

Kyrkans äldre nummertavlor i rokoko, från 1739, förvaras numera i sakristian. De nuvarande nummertavlorna med stolpar och ramar med förgyllda attribut tillkom i samband med restaureringen 1895. De är placerade bredvid korfönstren.

Triumfkrucifixet hör till kyrkans äldsta inventarier. Det anses vara av ungotisk typ och dateras till omkring 1300. Det restaurerades 1959, då det fästes på ett rekonstruerat kors och fick sin nuvarande placering i koret.

Dopfunten, som är placerad i södra delen av koret, är av gotländsk kalksten. Den dateras till 1200-talets mitt (Bonnier, 2005) och har förmodligen tillhört inredningen i samtliga kyrkor som förekommit på platsen. Den är väldigt enkel till sin form och består av en svarvad fot med vulst som bär en bredare cuppa.

Predikstolen är tillverkad 1842 i Västerås, troligen hos den kända fabrikören O.A. Dahlman (jfr. Grytnäs, Folkärna). Den är till sin utformning något stramare än sina samtida syskon som förekommer i grannsocknarna. Till sin karaktär, utsmyckning och färgsättning, i utpräglad nyklassicism, är den väl anpassad till kyrkans inredning och utsmyckning.

Korgens speglar bär förgyllda liturgiska symboler. På korgräcket står ett timglas som är uppsatt på en italiensk ljusstake från 1700-talet. Dess föregångare som tillverkades 1628, i socknen, förvaras numera på Historiska Museet.

Det är oklart om kyrkan fick nya bänkar i samband med uppförandet eller om gamla kyrkans bänkar flyttades över. Klart är dock att slutna bänkkvarter ersattes 1895 med nya öppna bän-

kar. På 1940-talet hade kyrkorummet fyra bänkkvarter av omålade bänkar, med undantag av två sidobänkar i koret. Sammanlagt fanns 37 bänkar på varje sida om mittgången. I tornet omnämns dessutom åtta bänkar och på läktaren två kvarter om 14 bänkar. Troligen avser beskrivningen (Larsson, 1943) de öppna bänkarna som infördes på 1890-talet. Nuvarande bänkar och färgsättning har tillkommit i samband med Hjorts stora restaurering 1960. De har stilmässigt anpassats till interiörens tydliga nyklassicistiska karaktär.

Över kyrkorummet hänger sammanlagt tolv ljuskronor varav flera av stort format. De flesta är av mässing men de två som hänger över läktaren är kristallkronor. Minst fem härstammar från tidigare kyrka, av dessa är tre från 1600-talet. Ett antal av kronorna är repliker som tillfördes i samband med restaureringen 1960, för symmetriens skull.

Läktaren är samtida med kyrkans uppförande. Den bärs av tolv pelare med karaktär av pilastrar, de främre i mittpartiet är fristående övriga står mot väggarna. Läktaren har ett böjt framskjutet parti och läktarbarriär med speglar, kraftigt profilerad fotlist samt räcke av mässing. Mitt- och sidospeglarna bär förgyllda attribut. Den är målad i vitt med förgyllda lister och detaljer, ett utförande från senaste restaurering 1959.

Läktaren nåddes ursprungligen genom trappor i vapenhuset. I samband med 1950-talets renovering fick den ny trappa från kyrkorummet i söder samtidigt som utrymmet under läktaren inreddes till olika ändamål.

Tidigare kyrka hade förfogat över flera orglar, den senaste installerades 1740. Enligt Sjögren flyttades orgeln till nya kyrkan på 1790-talet, och brukades tills nuvarande orgel med sin monumentala klassiserande orgelfasad uppfördes 1861. Den ursprungliga versionen skapades av J. G. Ek och omfattade 14 stämmor. Den ombyggdes och utökades 1927 till nuvarande verk med 31 stämmor, ett arbete som utfördes av A. Magnusson. Av den ursprungliga orgeln behölls större del av piporna samt orgelfasaden.

Storklockan har anor från 1576 men den är omgjuten ett flertal gånger, senast 1895. Mellanklockan är från 1643 och lillklockan från 1722, båda är dock omgjutna 1822 i Stockholm.

Övriga upplysningar

By kyrka och dess kyrkogård inhyser många ovanliga gravminnen från skilda tider. Inne i kyrkan finns många gravhällar som flyttats vid olika tillfällen i samband med renoveringar. I vapenhuset står numera två gravhällar varav den ena är från 1700-talet. Under läktaren i väst samt i vapenhuset ligger rader av märkliga gjutjärnshällar från bygdens hyttor. Hällarna var tidigare var placerade i gångarna. Även vid kyrkans södra och norra ingångar ligger järnhällar som ursprungligen låg i koret, de flesta av dessa härstammar från 1700-talet.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK OCH BEDÖMNING

Bygden kring kyrkan koloniserades tidigt och länge utgjorde åsen en viktig förbindelse mellan Mälardalen och Dalarna, men även järnhanteringen blev av avgörande betydelse för bygdens utveckling.

Bys nuvarande kyrka är troligen församlingens fjärde. Det spekuleras kring förekomsten av ett träkapell redan på 1100-talet på en närliggande plats, den s.k. Kapellunden. Nästa kyrka, en stenbyggnad, anses ha efterträtt träkapellet redan på 1200-talet. Bygdens utveckling medförde snart behov av en större kyrka och kring 1400-talets mitt uppfördes en ny stenbyggnad, denna gång på nuvarande kyrkplatsen. Tilltagande skador i byggnaden samt behovet av större utrymmen för den växande församlingen medförde att man på nytt, 1788, beslöt att uppföra en ny byggnad. Den medeltida kyrkan revs, men norra muren behölls och införlivades med den nya byggnaden som påbörjades 1791.

Bakom byggnadsprojektet stod byggmästaren Eric Sjöström från Torsåker, även upphovsman till kyrkobyggnader eller torn vid bl.a. Garpenberg (1785), Folkärna (1788) och Grytnäs (1794). Han återanvände modifierade ritningar, därmed släktskapet mellan dessa kyrkor. By kyrka har provinsiella drag och är inget verk av de kända stilrådande arkitekterna från perioden.

By kyrka tillhör den utbredda gruppen av nyklassicistiska kyrkor, som tillkom över hela landet mellan 1760 och 1860. Ungefär 800 kyrkor av denna typ uppfördes under perioden. De karakteriseras av rektangulära långhus med kvadratisk torn i väster, krönt med huv eller lanternin. De har vanligen tunnvalv under ett brutet tak, stora fönstersystem, vitputsade väggar och murar samt en sparsam och stram utsmyckning.

Såväl utvändigt som invändigt är By kyrka mycket sparsam och enkel beträffande utformning och detaljer. Det är framför allt de djupa fönsternischerna, portarnas diskreta nischer, takfotens list samt tornets huv som ger kyrkan dess egen karaktär. Den invändiga utsmyckningen på valv och väggar har tillkommit på 1890-talet och nuvarande färgsättning härstammar från 1960.

Kyrkan är till sitt yttre i stort oförändrad och invändigt har tilläggen och förändringarna genom årtiondena eftersträvat kyrkans ursprungliga karaktär och nyklassicismens stilspråk.

Ett särdrag som speglar bygdens karaktär är de många inslagen av gjutjärn i konstruktionen, utsmyckningen och gravarna. Gjutjärn förekommer bl.a. i trapphäll, solbänkar, masverk, urnor, staket och gravvårdar.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön

- **Medeltida murverk som härrör från tidigare byggnad och ingår i nuvarande kyrka**
- **Kyrkan är, såväl utvändigt som invändigt, ett representativt exempel på nyklassicismens kyrkoarkitektur i provinsial tappning**
- **Kyrkans väl bevarade exteriör som till största del förblivit oförändrad sedan 1795**
- **Den representativa interiören och inredningen med nyklassicistiska element från olika perioder**
- **Äldre inredningar och inventarier som härstammar från tidigare kyrkor på platsen. I synnerhet det magnifika senmedeltida altarskåpet**

Källor och litteratur

Ahlberg, H. 1996. *Dalarnas kyrkor i ord och bild*.

Berggren, Hugo. 1934. *Sveriges kyrkobyggnader. Västerås stift*.

Lannergård, Sven. 1967. *By kyrka*.

Larsson, Carl. 1943. *När By kyrka byggdes*.

Larsson, K. Sune. 1999. *Bergsmansgravarvårdar på By kyrkogård – Ett tidsdokument*.

Risberg, S.B: 1981. *Ett nytt Jerusalem* (i Folkarebygden. Årg 7; ss 44-47)

Sjögren, Josef. 1952. *Orgelverken i Västerås stift*

Östlund, J. Edvard. 1934. *Bys kyrka*. I Hedemora kontrakt - En hembygdsbok

Övriga uppgifter:

Inventeringsdatum: 2005-01-13

Fältinventering: Jean-Paul Darphin

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Jean-Paul Darphin, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift

Rapportsammanställning och foto: Jean-Paul Darphin

Rapporten färdigställd: 2006-01-12

Situationsplan

Händelser: Kronologisk förteckning

År	H-Typ	Händelse	Källa
1100-tal?	Uppförande- Ny kyrka	Ett första träkapell uppförs strax väster om nuvarande kyrka, på den s.k. Kapellunden	Ahlberg, 1996 Lannergård, 1967
1200-talet?	Uppförande- Ny kyrka	Träkapellet ersätts av mindre stenkyrka som uppförs på samma plats. 1869 avslöjade uppmätningar av grunden att kyrkan var 28 x 50 fot.	Ahlberg, 1996 Lannergård, 1967
1400-talets mitt	Uppförande- Ny kyrka	En ny och större stenkyrka uppförs på nuvarande kyrkans plats (rivs 1793)	Ahlberg, 1996 Lannergård, 1967
1542	Brand	Kyrkan skadas	Ahlberg, 1996; Lannergård, 1967
1672	Klockstapel	Ny klockstapel uppförs, ersätter en äldre som rivs. Tjänstgör tills klockorna flyttas till nya kyrkans torn på 1790-talet.	Ahlberg, 1996 Lannergård, 1967
1715	Brand	Östra gaveln skadas av blixten, spricka uppstår	Ahlberg, 1996; Lannergård, 1967
1788	Beslut- Nybyggnad	Bestående allvarliga problem med befintlig byggnad. Beslut om nybyggnation	Lannergård, 1967
1791-1795	Uppförande- Ny kyrka	Byggm. E. Sjöström. Kyrkan uppförs, grunden anlagd 1791. Gamla kyrkan rivs 1793. Murdelar från föregångaren återanvänds i norra muren	RAÄ Ahlberg, 1996
1793	Invigning	Kyrkan tas i bruk, dock ej färdig	Lannergård, 1967
1859	Interiör	Valvet utsmyckas med målad dekor i form av kassetter	Ahlberg, 1996 Lannergård, 1967
1860	Orgel	Ny orgel om 14 stämmor med fasad i sen empire uppförs av J. G. Ek	Sjögren, 1952,
1882	Kyrkogård	Gamla kyrkogården. Stenmuren i öster rivs och ersätts med gjutjärnstaket. Kaminer installeras i kyrkan	Lannergård, 1967 Ahlberg, 1996
1892	Kyrkogård	Nya kyrkogården anläggs intill Årängsån. Gamla kyrkogården omplaneras, bårhuset tillkommer?.	Lannergård, 1967
1895	Restaurering- Interiör	Ark. F. Eckert. Byggm. N.P: Andersson. De släta väggarna utsmyckas med pilastrar, listverk (tegel+puts). Taket utsmyckas med kassetter av stuck. Tegelgolvet ersätts med brädgolv, gravhällar flyttas. Slutna bänkkvarter ersätts med öppna bänkar. Inredningen målas i brunt och guld. Nya nummertavlor. Altarskåpet restaureras (kons. A. Jerndahl)	Lannergård, 1967
1913	Tornur	Tornuren tillkommer. Stockholmstillverkning	Ahlberg, 1996
1927	Orgel	Orgeln om- och tillbyggs av Magnusson. Stämmorna utökas till 31. Fasaden behålls	Sjögren, 1952,
1938	Glasmålningar	Korfönstren tillförs två glasmålningar. Konstn. T. Nordberg; galsm. Ringström. Övriga fönster får blyinfattade rutor	Ahlberg, 1996 Lannergård, 1967
1959-1960	Ombyggnad / Restaurering- Exteriör-Interiör	Ark. R. Hjort. Omputsning av torn och övriga väggar; ny yttertrappa av röd sandsten; kopparbeklädnad av tornhuvan i nedre del; ny ingång med trappa i norra delen av sakristian, ny yttertrappa i väster. Sänkning av golv i vapenhuset, läktartrappor avlägsnas; nya kopparklädda dörrar mot kyrkorummet. Brudkammare, vigselrum, ny trappuppgång till läktaren, elcentral och sanitära utrymmen installeras under läktaren; Ommålning av kyrkorum och inredning, schablonmålningar på långhusets väggar avlägsnas. Tegelgolv på alla fria golvytor. Korpartiet förhöjs m. två trappsteg och beläggs med kalksten. Altaret flyttas fram, ingång till sakristia anordnas bakom detta. Nya slutna bänkar återinförs. Altarskåpet restaureras (kons. S. Dahlén)	RAÄ Ahlberg, 1996; Lannergård, 1967
1967	Arkeologisk undersökning	Begränsad undersökning på ”Kapelltomten”, där två tidiga kapellbyggnader anses ha stått	Ahlberg, 1996;